

BOSHLANG‘ICH SINIF ONA TILI DARSLIKLARINING O‘QUVCHI NUTQINI RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI VA AHAMIYATI

Shomurodov Nurbek Shavkat o‘g‘li

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti

akademik litseyi Ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

shomurodovnurbek1993@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20284882>

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf ona tili darsliklarining o‘quvchilar nutqini rivojlantirishdagi roli va ahamiyati tahlil qilinadi. Ona tili darsliklari o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini shakllantirish, so‘z boyligini oshirish hamda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqot davomida darsliklarda berilgan matnlar, mashqlar va topshiriqlarning nutq o‘stirishdagi imkoniyatlari yoritilgan. Natijada ona tili darsliklari o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda asosiy omillardan biri ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, ona tili darsliklari, nutq rivojlantirish, og‘zaki nutq, yozma nutq, kommunikativ kompetensiya, so‘z boyligi.

Til o‘qitishda so‘zlarni o‘rganish va nutqiy vaziyatlarda to‘g‘ri qo‘llay olish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda darsliklar asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi. Nutqiy kompetensiyalarning yaxshi rivojlanganligi boshqa hayotiy ko‘nikmalarining rivojlanishiga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Odatda chet tillarini o‘qitishda o‘qib tushunish, tinglab tushunish, yozish va gapirish ko‘nikmalarini shakllantirishda kontekstda berilgan so‘zlarni o‘rganish va nutqiy vaziyatlarda qo‘llay olishga alohida e‘tibor qaratiladi. Boshlang‘ich maktab yoshi - bu I.V.Dubrovina ta‘kidlaganidek, bola asta-sekin o‘zlashtirgan, idrok etish, e‘tibor, xotirani boshqarishni o‘rganadigan kognitiv jarayonlarning intensiv rivojlanishi va sifatli o‘zgarishi davri.¹ Maktabda ta‘limning boshlanishi bilan tafakkur bolaning aqliy rivojlanishining markaziga o‘tadi va uning ta‘sir ostida boshqa aqliy funksiyalar tizimida hal qiluvchi rol o‘ynaydi, ular ongli va ixtiyoriy xususiyatga ega bo‘ladi.

L.S.Vigotskiy bu aynan boshlang‘ich maktab yoshi deb hisoblagan tafakkurning faol rivojlanish davri bo‘lib, uning o‘ziga xosligi, birinchi navbatda, bu yerda tashqi faoliyatdan mustaqil ichki intellektual faoliyat, to‘g‘ri aqliy harakatlar tizimi paydo bo‘lishidadir. Bundan buyon idrok va xotiraning rivojlanishi o‘zlari faol shakllanayotgan intellektual jarayonlarning ma‘lum ta‘sir ostida sodir bo‘ladi.² Kichik maktab o‘quvchilarining e‘tiborini rivojlantirishda o‘zgarishlar kuzatila boshlaydi. Rivojlanishning ushbu bosqichida yosh maktab o‘quvchilarining ixtiyoriy e‘tibori hali ham zaif, nazorati sust va yaqin motivatsiyani talab qiladi.

Kichik maktab o‘quvchilarida beixtiyor e‘tibor ancha yaxshi rivojlangan. Kichik maktab o‘quvchilarini hamma narsa yangi, yorqin, kutilmagan tarzda o‘ziga jalb qiladi, bu ko‘p harakat qilmasdan o‘quvchilarning e‘tiborini tortadi. Boshlang‘ich maktab yoshidagi xotiraning yoshga bog‘liq xususiyatlari o‘rganish ta‘sirida rivojlanadi.

¹ Лебедева Е. В. Межкультурный подход: языковой аспект: программа элективного курса [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://inobr.mrsu./index.php/2-4-2013> (дата обращения: 05.11.2018)

² Выготский Л. С. Мышление и речь. Изд. 5-е. испр. М. : Лабиринт. – 1999 – 352 с.

Kichik maktab o'quvchilari eslab qoladigan material ichidagi semantik bog'lanishlarni sezmasdan mexanik ravishda yodlashlari mumkin. Demak, boshlang'ich sinf o'quvchisining yetakchi faoliyatida shakllangan aqliy yangi shakllanishlar bilish jarayonlarining rivojlanishi uchun asos bo'lib, ularning asosiy xususiyatlari ixtiyoriylik va unumdorlikdir. Ma'noli aks ettirish va aqliy jarayonlarning o'zboshimchaliklarini shakllantirish tufayli kognitiv faoliyat bolaning o'zi tomonidan boshqariladi va uni rejalashtirish bilvosita xarakterga ega bo'lib, boshlang'ich maktab yoshidagi o'quvchining kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish uchun psixologik zamin yaratadi;³

V.V.Repkin ta'kidlaydiki, ta'lim faoliyati boshlang'ich maktab yoshida shakllanadi, uchta asosiy bosqichdan o'tadi: "Birinchisi, individual ta'lim harakatlarining o'zlashtirilishi bilan tavsiflanadi: shu asosda kontseptual umumlashtirishga situatsion qiziqish paydo bo'ladi va shaxsiy ta'lim maqsadlarini qabul qilish mexanizmi. shakllanadi; ta'lim faoliyatining kooperativ aktida etakchi rol o'qituvchiga tegishli bo'lib, o'quv faoliyatining maqsadlarini belgilaydi, o'quv faoliyatini tashkil qiladi, ularni nazorat qiladi va baholaydi. Ma'noni shakllantirish funktsiyasini bajaradigan barqaror kognitiv qiziqishning rivojlanishi ikkinchi bosqichga o'tishni belgilaydi; maqsadlarni belgilash mexanizmlari endi qabul qilingan yakuniy maqsadni oraliq maqsadlar tizimiga joylashtirishni ta'minlaydi; harakat va mulohazalarning ichki rejasi shakllantiriladi; nazorat va baholash faoliyati jadal rivojlanadi. Uchinchi bosqichda umumlashtirilgan, tanlab olingan qiziqish harakatlantiruvchi motivga aylanadi; o'quvchining o'zi ta'lim maqsadlarini belgilaydi, ularga erishish yo'llarini rejalashtiradi va amalga oshiradi; o'qituvchi bilan o'zaro munosabat faoliyat almashinuvi xarakterini oladi.⁴

Nutqni rivojlantirish muammosi gumanitar fanlarning barcha sohalarida o'rganish mavzusidir. Nutq ontogenezi muammosining ko'p qirrali tabiati nutqni rivojlantirish mexanizmlari va qonuniyatlari masalasini hal qilishda ko'plab ilmiy yo'nalishlar va yondashuvlarning mavjudligini belgilaydi. Bolaning ijtimoiy o'zaro ta'sir doirasiga kirish jarayonlarini chuqur tushunish til vositalari va eshittirish usuli orqali amalga oshiriladi, bu nutq aloqasining faol tabiati kontseptsiyasiz mumkin emas. Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar nutqi turli jihatlarida o'rganiladi: nutqning fonemik tomonini shakllantirish qonuniyatlari, tilning grammatik tuzilishini o'zlashtirish, nutqning leksik tarkibini o'zlashtirish va boyitish muammolari, nutqning izchilligini shakllantirish. va uning ifodaliligini rivojlantirish, boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar nutqining turli shakllarining xususiyatlari.⁵

Nutqning grammatik tuzilishi bolaning semantik va rasmiy xususiyatlar o'rtasidagi munosabatni bilishi nuqtai nazaridan qayta tuziladi. Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar nutqi ham shakl va funktsiyalarning murakkabligi bilan ajralib turadi. Binobarin, nutqni normallashtirishning tarbiyaviy holati, uni qoidalarga muvofiq joriy etish, ayniqsa, boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda nutqni rivojlantirishning ijtimoiy jihatlarini hisobga olish zarurati va imkoniyatini yaratadi.⁶

Zamonaviy lingvodidaktika nutq rivojlanishini jarayon sifatida ham, natija sifatida ham ko'rib chiqadi. Nutqni rivojlantirish jarayoni ona tili darsliklarida quyidagilarga qaratilgan vositalar tizimi bilan belgilanadi:

³ Spotlight 2. Английский в фокусе. Student's Book Publisher: Express Publishing. Date: – 2010. – 145. p

⁴ Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – Изд. 2-е. – М. : Учпедгиз. – 1946. – 703 с

⁵ Волошина В. В. Психологические детерминанты учебной успеваемости младших школьников: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. - М. . - 1999. - 165 с.

⁶ Лихограй Е. С. Роль интегрированных уроков в обучении английскому языку [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://ext.spb.ru/faq/7523-2015-04-05-10-32-06.pdf> (дата обращения: 12.11.2018)

- shaxsning psixofiziologik moyilligini "aniqlash va saqlash";
- til tizimini, me'yorlarini, odob-axloq qoidalarini o'zlashtirish; o'z bayonotlarini tayyorlash uchun axborotni qayta ishlash qobiliyatini o'zlashtirish;
- dunyoning yaxlit optimistik manzarasini shakllantirish. Natija sifatida nutqni rivojlantirish - bu shaxsning psixofiziologik, nutqiy, kognitiv, ijodiy, dunyoqarashi, ma'naviy fazilatlari tizimi bo'lib, u ma'lum darajadagi mazmun, ijtimoiy ahamiyat va qadriyatni, ifodalilikni, lingvistik mukammallikni, bayonning kommunikativ maqsadga muvofiqligini ta'minlaydi. umuman uning samaradorligi".

Til qobiliyatini va uning nutq faoliyatida namoyon bo'lishini sotsiolingvistik tavsiflash uchun D. Ximsning fikriga ko'ra, uchta komponent muhim ahamiyatga ega: og'zaki repertuar (shaxsning so'z boyligi), lingvistik odatlar yoki naqshlar (belgilangan lingvistik shakllar) va nutq xatti-harakatlari sohalari. Ana shu tamoyillarga muvofiq bolada maktabga moslashish va faol nutq o'sishi jarayoni kuzatiladi. Shu boisdan ona tili darsliklarining eng asosiy maqsadi bola ruhiy-psixologik rivojlanishi va nutq o'stirishga xizmat qilishi bilan belgilanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Лебедева Е. В. Межкультурный подход: языковой аспект: программа элективного курса [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://inobr.mrsu./index.php/2-4-2013> (дата обращения: 05.11.2018)
2. Выготский Л. С. Мышление и речь. Изд. 5-е. испр. М. : Лабиринт. – 1999 – 352 с.
3. Spotlight 2. Английский в фокусе. Student's Book Publisher: Express Publishing. Date: – 2010. – 145. P
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – Изд. 2-е. – М. : Учпедгиз. – 1946. – 703 с
5. Волошина В. В. Психологические детерминанты учебной успеваемости младших школьников: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. - М. . – 1999. – 165 с.
6. Лихограй Е. С. Роль интегрированных уроков в обучении английскому языку [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://ext.spb.ru/faq/7523-2015-04-05-10-32-06.pdf> (дата обращения: 12.11.2018)